

Το Μεγάλο Στοιχείμα της Ανάπτυξης

Γιώργος Αλογοσκούφης¹

Ομιλία στο δίκτυο ΑΡΓΩ στις Βρυξέλλες, 12 Νοεμβρίου 2025

Η ελληνική οικονομία κουβαλά ένα χρόνιο και βαθύ πρόβλημα: δεν έχει καταφέρει να βρει ένα αποτελεσματικό και βιώσιμο υπόδειγμα ανάπτυξης. Παρά τις περιόδους εντυπωσιακής ανόδου – από το μεταπολεμικό «οικονομικό θαύμα» ως τη δεκαετία πριν από την κρίση του 2010 – η πρόοδος έχει αποδειχθεί πρόσκαιρη και μη διατηρήσιμη.

Το ίδιο το παραγωγικό μοντέλο της χώρας, μαζί με τις θεσμικές αδυναμίες του κράτους, την κρατική εξάρτηση και τη χαμηλή παραγωγικότητα, συνεχίζουν να λειτουργούν σαν βαρίδια.

Από το 1830 μέχρι σήμερα: κύκλοι προσδοκιών και κρίσεων

Από τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, η οικονομία κινήθηκε μέσα σε πλαίσιο περιορισμένων πόρων, μικρής εσωτερικής αγοράς και εξάρτησης από τον εξωτερικό δανεισμό. Η έλλειψη βιομηχανικής παράδοσης και η διοικητική ανεπάρκεια απέτρεψαν τη δημιουργία σταθερής βιομηχανικής βάσης. Οι αλλεπάλληλες δημοσιονομικές κρίσεις και η πολιτική αστάθεια ενίσχυσαν ένα πελατειακό κράτος που επιβιώνει μέχρι σήμερα.

Το πρώτο μισό του 20ου αιώνα υπήρξε αδυσώπητο: Βαλκανικοί, Μικρασιατική Καταστροφή, Κατοχή, Εμφύλιος. Κάθε δεκαετία, η Ελλάδα έπρεπε να ξεκινά από την αρχή.

Κι όμως, η μετεμφυλιακή εικοσαετία 1953–1973, παρά τις πολιτικές της αδυναμίες, απέδειξε ότι μπορεί να υπάρξει άλλη πορεία. Σταθερή νομισματική πολιτική και υψηλές αποταμιεύσεις και επενδύσεις οδήγησαν σε πρωτοφανείς ρυθμούς ανάπτυξης. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού μετακινήθηκε από την ύπαιθρο στις πόλεις, η μεσαία τάξη άνθησε, οι υποδομές εκσυγχρονίστηκαν, ενώ αναπτύχθηκαν τόσο η βιομηχανία όσο και ο τουρισμός. Η Ελλάδα μεταμορφώθηκε και ξέφυγε από τη φτώχεια.

¹ Ομότιμος Καθηγητής Οικονομικής Επιστήμης στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και πρώην Υπουργός Οικονομίας και Οικονομικών.

Ωστόσο, η επιτυχία αυτή δεν είχε βάθος. Η οικονομία βασίστηκε σε υποκατάσταση των εισαγωγών, εισαγόμενη τεχνολογία και κρατική προστασία. Όταν οι συνθήκες άλλαξαν, το αναπτυξιακό υπόδειγμα δεν άντεξε.

[βλ. Γράφημα για την ανάπτυξη του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ από το 1833]

Από την ένταξη στην ΕΟΚ μέχρι την κρίση

Η μεταπολίτευση οδήγησε στο πιο δημοκρατικό και φιλελεύθερο πολιτικό καθεστώς της νεότερης Ελλάδας. Μαζί με την ένταξη στην ΕΟΚ έφερε πολιτική σταθερότητα, αλλά και μία ψευδαίσθηση ευημερίας, η οποία βασίστηκε στη μεταφορά κοινοτικών πόρων και τον δανεισμό.

Η βιομηχανία δεν άντεξε τον ανταγωνισμό χωρίς δασμούς και συρρικνώθηκε. Η όποια ανάπτυξη ήρθε από τις υπηρεσίες, κυρίως τον τουρισμό.

Το κράτος διογκώθηκε, ο πληθωρισμός και το χρέος εκτινάχθηκαν, η παραγωγικότητα έμεινε στάσιμη και το ίδιο και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

[βλ. Γραφήματα για πληθωρισμό και δημόσιο χρέος]

Η δεκαετία του '90 έφερε την είσοδο στο ευρώ – ένα μεγάλο επίτευγμα που όμως, λόγω της ανεπαρκούς προετοιμασίας και προσαρμογής, έκρυβε κινδύνους.

Το φθηνό χρήμα και ο υπερδανεισμός τροφοδότησαν την κατανάλωση αντί για παραγωγικές επενδύσεις.

Η αρχική περίοδος ευφορίας που δημιουργήθηκε βασίστηκε υπερβολικά στον εξωτερικό δανεισμό, καθώς τα εξωτερικά ελλείμματα διογκώνονταν χρόνο με το χρόνο.

[βλ. Γράφημα για ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών]

Όταν ήρθε η κρίση του 2010, η κατάρρευση ήταν πρωτοφανής: ύφεση 25%, πτώση του βιοτιμού επιπέδου, μαζική ανεργία και φυγή νέων επιστημόνων στο εξωτερικό.

[βλ. Γράφημα για ποσοστό ανεργίας]

Το χειρότερο είναι ότι μετά την έξοδο από τα μνημόνια η ανάκαμψη παραμένει αναιμική. Ακόμη δεν έχουμε φθάσει το επίπεδο του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ του 2007-2008.

Οι χρόνιες παθολογίες που κρατούν τη χώρα πίσω

Παρά τα προγράμματα προσαρμογής που υιοθετήθηκαν την περίοδο των μνημονίων, η Ελλάδα εξακολουθεί να αντιμετωπίζει τα ίδια εμπόδια:

1. Χαμηλή παραγωγικότητα και ελλιπή σύνδεση εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας.
2. Πλήθος μικρών, οικογενειακών επιχειρήσεων χωρίς πρόσβαση σε κεφάλαια.
3. Γραφειοκρατία, αστάθεια πολιτικών και ουσιαστική αρνησιδικία.
4. Πελατειακές σχέσεις που διαβρώνουν το κράτος και τους θεσμούς.
5. Δημογραφική γήρανση και συνεχιζόμενη «διαρροή εγκεφάλων».
6. Υψηλό Δημόσιο Χρέος
7. Υπερβολική εξάρτηση από τον τουρισμό και τα μη διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά.

Το αποτέλεσμα είναι μια οικονομία που δυσκολεύεται να καινοτομήσει, να εξάγει και να προσφέρει καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας.

Το αύριο: μεταρρυθμίσεις ή στασιμότητα

Μετά το 2018, η ελληνική οικονομία ανέκαμψε, ενώ το Ταμείο Ανάκαμψης έφερε σημαντικές ευκαιρίες για πράσινες και ψηφιακές επενδύσεις. Ωστόσο, η ανάπτυξη παραμένει αναιμική και εύθραυστη.

Σήμερα, η ελληνική οικονομία αντιμετωπίζει επτά αλληλένδετες προκλήσεις που θα διαμορφώσουν την μελλοντική αναπτυξιακή πορεία της. Η αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων απαιτεί βαθιές μεταρρυθμίσεις.

1. Το Δημογραφικό: Η γήρανση του πληθυσμού και χαμηλή γεννητικότητα μειώνουν το εργατικό δυναμικό και πιέζουν τόσο τις αναπτυξιακές προοπτικές όσο και το ασφαλιστικό. Χρειάζονται πολιτικές ενίσχυσης του ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό των νέων και των γυναικών, μια στοχευμένη μεταναστευτική πολιτική και πολιτικές ενίσχυσης της γεννητικότητας.
2. Επενδύσεις, Παραγωγικότητα και Καινοτομία: Παραμένουν και οι τρεις αυτές κατηγορίες, τόσο κρίσιμες για την ανάπτυξη, σε ιδιαίτερα

χαμηλά επίπεδα. Πρέπει να αυξηθεί το χαμηλό ποσοστό επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, με παράλληλη ενίσχυση των αποταμιεύσεων, καθώς και το πρόβλημα της περιορισμένης υιοθέτησης νέων τεχνολογιών από τις επιχειρήσεις και οι χαμηλές δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη.

3. Κράτος και Κοινωνική Συνοχή: Η γραφειοκρατία, η αστάθεια πολιτικών και οι αδυναμίες του συστήματος απονομής δικαιοσύνης υπονομεύουν την κοινωνική συνοχή, τις επενδύσεις και την ανάπτυξη. Οι πελατειακές σχέσεις εξακολουθούν να διαβρώνουν το κράτος και τους θεσμούς. Απαιτείται μεγαλύτερη έμφαση στην κοινωνική συνοχή και την αξιοκρατία, με μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, το κοινωνικό κράτος και το εκπαιδευτικό σύστημα.
4. Δημοσιονομική Βιωσιμότητα: Παρά την πρόσφατη βελτίωση, το υψηλό δημόσιο χρέος παραμένει μακροπρόθεσμο βάρος και πηγή κινδύνων. Απαιτούνται σημαντικές μεταρρυθμίσεις που θα οδηγήσουν στην ταχύτερη μείωση του χρέους και σε ένα σταθερό φορολογικό πλαίσιο.
5. Πράσινη Μετάβαση: Η στροφή από τα ορυκτά καύσιμα στις ΑΠΕ είναι αναπόδραστη, αλλά απαιτεί σημαντικές επενδύσεις και μεγάλη παραγωγική αναδιάρθρωση.
6. Τεχνητή Νοημοσύνη: Η τεχνητή νοημοσύνη ήδη γίνεται η κινητήρια δύναμη μιας νέας οικονομικής επανάστασης, που υπόσχεται εξαιρετική πρόοδο, αλλά ενέχει και σοβαρούς κινδύνους. Παρά τις πρόσφατες προόδους στον ψηφιακό μετασχηματισμό, η προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας στις προκλήσεις της τεχνητής νοημοσύνης δεν είναι ικανοποιητική. Απαιτείται εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης και επιχειρήσεων και σημαντικές προσαρμογές ως προϋπόθεση για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της ΤΝ.
7. Γεωπολιτικοί Κίνδυνοι: Οι εντάσεις στην Ανατολική Μεσόγειο και οι νέες διεθνείς αβεβαιότητες, για τις οποίες δεν χρειάζεται να πω πολλά, απαιτούν εγρήγορση στην εξωτερική πολιτική και εντονότερη αξιοποίηση της συμμετοχής της Ελλάδας στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ.

Το διακύβευμα

Το πρόβλημα της ανάπτυξης δεν είναι μόνο οικονομικό – είναι βαθιά θεσμικό και πολιτικό. Όποτε η χώρα υιοθέτησε μεταρρυθμίσεις ώστε να έχει σταθερούς κανόνες οικονομικής πολιτικής, σταθερό νόμισμα, υψηλές

αποταμιεύσεις και επενδύσεις και εξωστρέφεια, προόδευσε. Όποτε κυριάρχησαν ο λαϊκισμός και η κατανάλωση με δανεικά, ήρθαν κρίσεις.

Σε κάθε περίπτωση, το μεγάλο στοίχημα της Ελλάδας είναι να περάσει σε ένα νέο παραγωγικό πρότυπο, λιγότερο εξαρτημένο από το κράτος και περισσότερο βασισμένο στη γνώση, την τεχνολογία και την εξωστρέφεια. Μόνο έτσι η χώρα μπορεί να διασφαλίσει σταθερή ευημερία και πραγματική ανάπτυξη για τις επόμενες γενιές.

Δεν υπάρχουν μαγικές λύσεις ούτε πολιτικοί θαυματοποιοί.

Η μόνη λύση είναι η υιοθέτηση ενός μακροπρόθεσμου προγράμματος κοινωνικά δίκαιων αναπτυξιακών μεταρρυθμίσεων, που θα περιβληθεί με πολιτική συναίνεση από όλα τα κόμματα εξουσίας, και θα εφαρμοστεί με συνέπεια, τουλάχιστον αναφορικά με τους κύριους άξονες του, ανεξαρτήτως κυβερνητικών μεταβολών.